

2 Het Festuceto-Thymetum

Victor Westhoff (1940).

Zoals alle grenzen in de natuur, is ook de grens tussen het Bromion en het Corynephorion niet scherp te trekken. Op ietwat voedselrijke (dat wil in ons land zeggen: leem- of kalkrijke) droge zandgronden, vinden we vegetaties, die we wel tot het Corynephorion kunnen rekenen, maar die toch duidelijk een overgang tot het Bromion vormen.

Deze zandgronden zijn bij uitstek de standplaats van de zeer talrijke vormen van schapegras en van de vormen van thym. Deze beide planten zijn uitstekende voorbeelden om te laten zien dat de verschillende vormen van één soort elk karakteristiek kunnen zijn voor verwante, maar toch van elkaar gescheiden gezelschappen. Dit moge straks blijken.

Wat de kalkhoudende zandgronden betreft: afgezien van Zuid-Limburg treft men die bij ons natuurlijk aan in de duinen. Gewoonlijk zijn die (in het Duindistrict) wel kalkrijk genoeg om een echte Bromion-vegetatie te voeden; op uitgeloogde terreinen echter, waar de kalk is uitgespoeld, dus vooral in de oudere binnenduinen en in het kalkarme Waddendistrict, treft men een associatie aan, waarin het duinschapegras (*Festuca ovina* ssp. *capillata* f. *dunensis*), opvalt, samen met kleine gele walstrootjes: het Festuceto-Galietum. Dit gezelschap, dat ik hier niet verder zal bespreken, verschilt van ons Festuceto-Thymetum slechts weinig, even weinig, als de subassociaties van dit laatste gezelschap onderling. Dit wil zeggen, dat bij nauwkeuriger studie het Festuceto-Thymetum wellicht ook nog in een aantal associaties te splitsen zal zijn.

Dit gezelschap treffen we nu aan op de kalkarme diluviale zanden van ons land; bij voorkeur in heidegebieden, op die plaatsen, waar de bodem door enige oorzaak rijker is aan mineralen. De oorzaak hiervan kan zijn:

1ste.: de invloed van de mens

2de.: de natuurlijke gesteldheid van de bodem; het laatste weer te splitsen in:

a). het blootkomen van leemhoudend zand, bij voorkeur in kuilen en op hellingen

b). de nabijheid van rivier- of beekwater en de overstromingen hiervan.

Deze drie gevallen brengen elk een eigen samenstelling van het planten-

Verkorte tabel uit 20 opnamen samengesteld, waaruit de soortencombinatie blijkt. We voegen er meteen die van twee andere subassociaties bij (rep. 6 en 5 opnamen). De Romeinse cijfers geven de presentie aan: I = in 1-20% van de opnamen; II in 21-40% enz.

FESTUCETO-THYMETUM

Subassociatie met <i>Rumex acetocella</i>	I		
Subassociatie met <i>Sanguisorba minor</i>		II	
Subassociatie met <i>Dianthus deltooides</i>			III
Aantal opnamen	20	6	5

Karaktersoorten:

<i>Festuca ovina</i>	V	V	V	schapegras
<i>Thymus serpyllum</i>	IV	V	III	wilde thijm
<i>Trifolium arvense</i>	II	III	II	hazepootje
<i>Ornithopus perpusillus</i>	V	IV	III	vogelpootje
<i>Potentilla argentea</i>	I	I	.	viltganzerik
<i>Antennaria dioica</i>	II	II	.	rozenkransje
<i>Campanula rotundifolia</i>	III	IV	III	grasklokje
<i>Cerastium arvense</i>	IV	III	III	hoornbloem

Verbonds- en ordekaractersoorten:

<i>Aira praecox</i>	III	II	.	vroeghaver
<i>Teesdalia nudicaulis</i>	III	I	I	tasjeskruid
<i>Filago minima</i>	I	I	.	viltkruid
<i>Jasione montana</i>	III	II	II	zandblauwtje
<i>Corynephorus canescens</i>	II	I	I	buntgras
<i>Spergula morisonii</i>	I	.	.	heidespurrie
<i>Carex arenaria</i>	II	I	I	zandzegge
<i>Aira caryophyllea</i>	I	.	.	zilverhaver

Differentiërende soorten:

<i>Rumex acetosella</i>	IV	I	.	schapezuring
<i>Polytrichum juniperinum</i>	III	.	I	zandhaarmos
<i>Polytrichum piliferum</i>	III	.	.	ruig haarmos
<i>Calluna vulgaris</i>	II	.	.	struikheide
<i>Sanguisorba minor</i>	.	II	.	kleine pimpernel
<i>Erigeron acer</i>	.	II	.	scherpe fijnstraal
<i>Hypnum cupressiforme</i> var. <i>elatum</i>	I	III	I	klaauwtjesmos
<i>Trifolium medium</i>	.	II	.	bochtige klaver
<i>Linum catharticum</i>	.	IV	II	geelhartje
<i>Dianthus deltooides</i>	.	.	V	steenanker
<i>Scleranthus perennis</i>	.	.	III	hardbloem
<i>Artemisia campestris</i>	.	.	II	wilde averuit
<i>Thymus pulegioides</i>	.	.	II	grote wilde thijm

Belangrijke begeleiders:

<i>Agrostis tenuis</i>	V	IV	IV	gewoon struisgras
<i>Leontodon nudicaulis</i>	I	II	II	thrinacia
<i>Hieracium pilosella</i>	V	IV	IV	muizenoortje
<i>Sieglingia decumbens</i>	IV	IV	III	tandjesgras
<i>Polygala vulgaris</i>	IV	V	IV	vleugeltjesbloem
<i>Achillea millefolium</i>	IV	V	V	duizendblad
<i>Plantago lanceolata</i>	IV	IV	IV	smalle weegbree
<i>Luzula campestris</i>	IV	III	III	veldbies
<i>Rhacomitrium canescens</i>	III	II	II	duinmos

dek met zich mee en corresponderen ongeveer met de drie subassociaties. De eerste daarvan, verreweg de algemeenste, zullen we als voorbeeld bespreken: de subassociatie met *Rumex acetocella* (schapezuring). Zoeken we in een heidegebied de paadjes op, de randen van wegen (fietspaden) en de plaatsen waar schapen of ander gedierte pleegt te weiden, dan zullen we zien dat deze met een gesloten plantendek zijn bekleed, dat een veel groener en graziger indruk maakt dan het dorre open *Corynephorretum* of de omringende heide. Meestal domineren in deze grasmat schapegras en struisgras. Schapegras kan er in vele vormen voorkomen: een zeer kleine met fijne aartjes (ssp. *capillata*), een iets grovere met niet zo draaddunne blaadjes (ssp. *vulgaris*), een nog forsere met fijne kafnaaldjes (ssp. *duriuscula*) en een blauwgroene dikbladige (ssp. *subglauca*). De sociologische betekenis van deze vormen kennen we helaas nog niet. Wel is te zeggen dat de ssp. *vulgaris* verreweg het meeste voorkomt. Door Tüxen wordt schapegras niet tot de karaktersoorten gerekend; wij neigen er echter toe dit wel te doen. Hieronder bespreken wij de subassociaties, waarvan de nummers corresponderen met de tabel.

I. De subassociatie met *Rumex acetosella* (schapezuring).

Zeer vaak vinden we op voornoemde standplaatsen de eerste subassociatie slechts zeer fragmentarisch, als een grasdek van struisgras met wat tormentil en grasklokje, vaak borstelgras en soms al schapegras. In dit geval is de begrazing of in het algemeen toevoeging van voedselrijke bestanddelen nog van weinig betekenis. Wordt de bewandeling of beweiding een beetje intensiever, dan zien we het gezelschap fraaier optreden. Onze opnamen werden gemaakt in het Gooi, op de Utrechtse Heuvelrug tot Veenendaal en in de West-Veluwe. We merkten op dat het *Festuceto-Thymetum* een van de weinige gezelschappen is, die er door pinda- en papierstrooiende families eerder op voor- dan op achteruit gaan! Toch heeft ook dit een grens. De bodem mag (en moet) wel vrij rijk zijn aan fijnkorrelige bestanddelen, maar niet aan stikstof, zoals bij sterkere bemesting het geval zou zijn. We zien dan ook in zo'n geval een degeneratie optreden. Een veelvuldig voorkomende vegetatie van sintjanskruid met grasklokje en akkerhoornbloem, die nauw aan ons gezelschap verwant is, kan misschien ook als zo'n degeneratie-stadium worden opgevat. Uit de tabel

blijkt dat de subassociatie met schapezuring het meest een Corynephorion-karakter heeft en dat zij weinig soorten telt die op voedselrijke bodem zijn gesteld. In de successie gaat zij, bij ophouding van beweiding enz., in heide over (Calluneto-Genistetum).

II. De subassociatie met Sanguisorba minor (kleine pimpernel).

Uit de tabel blijkt reeds dat we hier met een vegetatie te maken hebben die meer Bromion-soorten bevat. Er kunnen er nog verschillende andere voorkomen: kleine bevernel, echt walstro, kruisdistel, zacht vetkruid, om maar enkele te noemen (daar deze ook in de derde subassociatie voorkomen, beschouwen we ze niet als differentiërend). De standplaats van deze associatie is daar, waar op het diluvium leemlagen aan de oppervlakte komen, dus vooral op hellingen en in 'leemkuilen'. Zelfs in de meest arme gebieden, bv. het Gooi, worden we op zulke plaatsen verrast door een scherp afgegrensde, weelderige, lieflijke vegetatie, waar vleugeltjesbloemen en hondsviooltjes, duinriet en bevernel, geelhartje en klaversoorten rijkelijk bloeien en waar walstro en grijze kruisdistels ons aan rivierdijken herinneren. Uit plantengeografisch oogpunt is dit gezelschap interessant omdat ettelijke zogenaamde 'rivierplanten' (Bromionsoorten) zich er vestigen, hoewel de standplaatsen zeer geïsoleerd zijn en ver van de rivieren liggen. Het blijkt hier dus, dat deze 'rivierplanten' met de rivier niets te maken hebben en daardoor ook niet worden verspreid, maar dat ze zich op alle gunstige standplaatsen (zonnige voedselrijke hellinkjes) weten te vestigen.

III. De subassociatie met Dianthus deltoïdes (steenanker).

Een gezelschap dat nog meer dan het vorige een Bromion-karakter draagt en er in zijn interessante standplaats ook aan herinnert. We treffen het aan langs bepaalde rivieren, nl. de Dinkel en de Overijsselse Vecht. Het is al lang bekend dat deze rivieren door een karakteristieke vegetatie begeleid worden, waarin vooral de steenanker en de langbladereprijs opvallen, naast een aantal meer algemene rivier-(Bromion) planten. De steenanker ontbreekt langs andere rivieren geheel. De langbladereprijs vinden we verder nog langs de Brabantse beken.

We hebben daarom de zandige oevers van deze Overijsselse stromen eens bekeken. Het bleek dat de standplaats van de steenanker een Festuceto-

Thymetum draagt van afwijkend karakter, dat zich nauw aansluit bij dat van de diluviale leemhellingen en waarvoor we onze derde subassociatie opstelden. De factoren die typisch zijn voor de bodem van dit gezelschap, kennen we nog niet nauwkeurig. We zijn er toe geneigd, de overstroming van de riviertjes hiervoor aan te zien, die voedsel (fijnkorrelige bestanddelen) aan het zand toevoegt. Doch vele standplaatsen liggen buiten het bereik van het water. En waarom groeien deze differentiërende soorten nu juist hier? Is die overstroomde zandgrond van Dinkel en Vecht nu zo iets heel anders dan de andere overstroomde zandgronden? Waarschijnlijk niet. Maar een antwoord op die vraag kunnen we krijgen, als we van Twente uit Duitsland binnentrekken. Het valt ook de niet-socioloog op dat de steenanjer, de overjarige hardbloem en de wilde averuit zich dan niet meer aan de oevers houden, maar hoe langer hoe veelvuldiger ook op daarvan verwijderde standplaatsen zijn aan te treffen, die met die van ons westelijke Festuceto-Thymetum overeenkomen. Zo groeit de steenanjer bij Bentheim reeds hoog op de heuvels; 20 km oostelijker op nog veel grotere afstand van enige rivier.

Een verrassende bevestiging hiervan vonden we in 1937, toen Tüxens 'Pflanzengesellschaften Nordwestdeutschlands' verscheen. Wat wij de differentiërende soorten van de Dianthus-subassociatie noemen, zijn volgens hem normale karaktersoorten en verbondskaraktersoorten van de associatie.

Met name voor de steenanjer geldt dus, dat zijn standplaatsgebied bij ons in Overijssel aansluit bij zijn Duitse gebied, en dat we dus het ontbreken in het overige Festuceto-Thymetum toe moeten schrijven aan een geografische oorzaak, maar niet aan een bijzondere bodemgesteldheid. Wat de drie andere differentiërende soorten betreft: hier is het geval niet zo typisch, omdat ze ook langs onze andere rivieren voorkomen. Maar het komt op hetzelfde neer: in Twente groeien ze nog in het Corynephorion, omdat hun gebied bij het Duitse verspreidingsgebied aansluit; verder naar het westen komen ze buiten hun eigenlijke gebied en handhaven ze zich dus nog slechts in het Bromion, langs onze grote rivieren, waar de bodem veel voedselrijker is.

Je ziet dat het Festuceto-Thymetum een zeer belangwekkend gezelschap is, waarvan nog veel meer te vertellen zou zijn, en dat tot allerlei plantengeografische beschouwingen aanleiding geeft.